

Gent 25 2005
N O T A E
PRAEHISTORICAE

G e n t - 1 7 . 1 2 . 2 0 0 5
C o n t a c t g r o e p
" P r e h i s t o r i e "
" P r é h i s t o i r e "
G r o u p e d e C o n t a c t F N R S

organisatie / organisation

P h i l i p p e C r o m b é

Vakgroep Archeologie en Oude
Geschiedenis van Europa
Universiteit Gent
B l a n d i j n b e r g 2
B E - 9 0 0 0 G e n t (B e l g i ë)

Philippe.Crombe@UGent.be

coördinatie / coordination

Philippe Crombé

Marc De Bie

Ivan Jadin

Marcel Otte

Michel Toussaint

Philip Van Peer

Een nieuw klokbekergraf uit het noordoosten van de provincie Noord-Brabant (NL): Nistelrode - *Menzelsch Veld*

Leon VAN HOOF

Samenvatting

In oktober 2003 werd voor de aanleg van de A50 tussen Eindhoven en Oss een klokbekergraf aangetroffen in een proefsleuf. Het graf kan als vlakgraf geïnterpreteerd worden. De klokbeker is een a-typische late beker. Er was geen lijksilhouet te zien en er waren geen andere grafgiften aanwezig. Bij het vervolgonderzoek in 2004 werden geen zekere verdere resten uit deze periode aangetroffen. Een vergelijkbare kuil direct naast het klokbekergraf zou echter op een klein cluster graven, dat mogelijk buiten het wegtracé doorloopt, kunnen wijzen.

Sleutelwoorden: klokbeker, laat-neolithicum, graf, Noord-Brabant (NL), zandgronden.

1. Inleiding

In oktober 2003 werd voorafgaand aan de aanleg van de rijksweg A50 van Oss naar Eindhoven bij het dorp Nistelrode (gem. Bernheze, prov. Noord-Brabant, NL) een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd door Archeologisch Onderzoek Leiden (Archol BV). Directe aanleiding voor dit onderzoek was het feit dat hier op een drietal ruggen gescheiden door beekdalen door RAAP vindplaatsen waren gekarteerd (Oude Rengerink 1997). De resultaten van de proefsleuven waren dusdanig dat van januari tot maart 2004 onder de A50 op de locatie *Menzelsch Veld* (onderverdeeld in de deellocales Menzel, Mortel en Loo) een groot-schalige opgraving werd uitgevoerd, in de periode april tot juli 2004 gevolgd door een onderzoek voorafgaand aan de bouw van een nieuwbouwwijk op de aangren-zende locatie Zwarte Molen. De resultaten van de op-graving bestaan o.a. uit een middeleeuwse nederzetting, een tweetal Romeinse nederzettingen waarvan één met een porticus-huis, enkele laat-Romeinse plattegronden tot welke periode ook de grootste Romeinse bronsschat uit Nederland gerekend kan worden die uit 31 stuks vaatwerk bestaat en enkele verspreide sporen van nederzettingen en graven uit de ijzertijd en bronstijd (Jansen, 2005; <http://www.bronsschat.nl>). In dit stuk zal echter een bijzonder spoor centraal staan dat al tijdens het proefsleuven-onderzoek aangetroffen werd.

2. Een graf uit de klokbekerperiode

De eerste eenduidige sporen van gebruik van het terrein zijn aangetroffen op de locatie Mortel en vormden direct de eerste verrassing van het onderzoek. In de

proefsleuf werd een rechthoekig spoor met platte bodem (spoor 11.5) van 1,8 m bij 0,9 m aangetroffen. De vrij lichte vulling week nauwelijks af van de omliggende grond, behalve door enige grijskleuring en een sterke roodbruine kleur die met leem- en ijzeraanrijking verband hield. Het spoor is noordoost-zuidwest georiënteerd. In het zuidwestelijk deel van het spoor werd tegen de noordoostelijke lange zijde een kleine, maar complete klokbeker gevonden. Een bijzondere vondst waarvoor we in de regio slechts enkele parallellen kennen. De oriëntatie en grootte van de kuil komen goed overeen met een graf uit Haps waar de beker echter tegen de zuidoostwand is gezet (Verwers, 1972: 7-9 en bijlage IV). De beker in het nabijgelegen klokbekergraf van P. Oss-Vorstengraf, die meer oostnoordoost-westzuidwest is georiënteerd stond wel op een vergelijkbare positie als in Nistelrode (Fokkens & Jansen, 2004: 92). In Schaijk (van Giffen 1949) en Nijmegen - *Heuvel V* (Louwe Kooijmans, 1973) waar lijksilhouetten zijn herkend, was het aardewerk juist in het noordoosten geplaatst naast het hoofd. De mogelijkheid is zeer reëel dat de bekeraars in Nistelrode, Oss en Haps bij de voeten waren geplaatst. Voor vergelijkbare graven in Cuijk is deze informatie niet beschikbaar (van Enckevort & Thijssen, 2002). Hoewel er verder geen vondsten uit het nog 20 cm diepe spoor werden geborgen en er in de mineraalarme bodem geen lijksilhouet zichtbaar was, is het zeer waarschijnlijk dat we hier met een graf uit de Klokbekercultuur te maken hebben. Aangezien er noch in het vlak, noch in het putprofiel dat precies over de grafkuil gelegen was, eenduidige aanwijzingen voor een grafheuvel of een daarbij behorende «randstructuur» als dodenhuisje of kringgreppel waargenomen zijn, moeten we het spoor als een vlakgraf interpreteren.

De klokbekeer heeft een omgekeerde klokvorm met een S-vormig profiel met hoge rand. De buiten- en binnenzijde zijn bruin tot beige gekleurd, terwijl de kern van de breuk zwart is. De bekeer is licht met grind gemagerd. Zij is relatief klein, slechts 11 cm hoog en heeft vlak onder de rand en op de buik een grootste diameter van 10,6 cm. Op de bodem heeft de bekeer een diameter van 6,0 cm en op de hals van 9,5 cm. De versiering bestaat op de buik uit zes rijen verticale spatelindrukken. Vanaf de hals naar boven bestaat er een afwisseling van motieven op de volgende wijze: twee horizontale lijnen, twee rijen horizontale spatelindrukken, twee horizontale lijnen, een rij verticaal / licht diagonale spatelindrukken, twee rijen horizontale spatelindrukken (deels afwisselend, deels direct boven elkaar geplaatst), een rij verticaal / licht diagonale spatelindrukken en tenslotte twee horizontale lijnen. De groefvormige lijnen lijken gezien enkele onregelmatigheden in hun vorm ook met spatels te zijn gemaakt, hoewel een andere maakwijze niet volledig uitgesloten kan worden.

De versiering en vorm van de bekeer horen duidelijk bij de late varianten van de klokbekers. Ze zijn enigszins afwijkend van de "typische" Veluwe klokbekers. Vanwege het beperkte aantal beschikbare klokbekers uit Zuid-Nederland (waarin de regio Oss-Cuijk-Nijmegen wel een zwaartepunt vormt) is het echter onmogelijk te zeggen of het om een afwijking

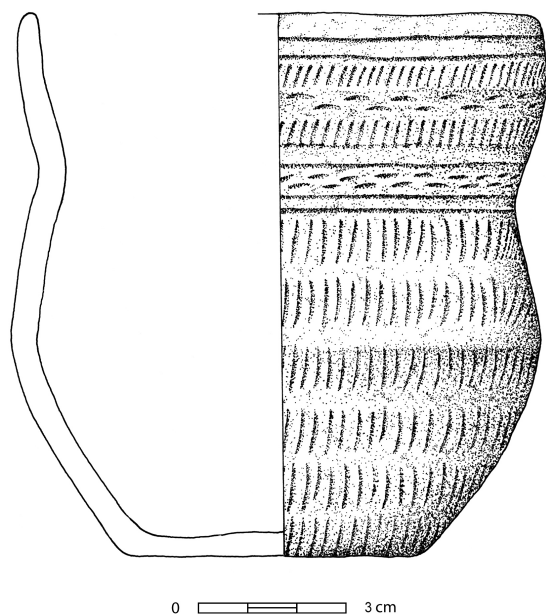

Fig. 1 — De klokbekeer gevonden te Nistelrode – Menzelsch Veld.

van de norm gaat of er sprake is van een andere regionale stijlgroep. Zowel het feit dat de meeste bekere in de regio Oss-Cuijk-Nijmegen veel sterkere "Veluwe-kenmerken" vertonen in de versiering (vergelijk van der Beek, 2004: 170-174), als het feit dat de beste parallel voor deze bekeer in *Speuld*, gemeente Ermelo, is opgegraven zou tegen een lokale stijlgroep kunnen spreken [Mond. med. Harry Fokkens (Faculteit der Archeologie, Universiteit Leiden) en brief Jan Lanting dd. 17-10-2003 (Gronings Archeologisch Instituut, Universiteit Groningen). *Beker Speuld: Bulletin KNOB 77 (1978), 246*].

3. Graf of grafveld?

Op 1,5 m ten westen van dit spoor is bij het vervolgonderzoek nog een 1,6 m bij 0,9 m grote rechthoekige kuil aangetroffen. Evenals het graf had ook deze kuil een vlakke bodem en een roodbruine kleur, m.n. in de onderste lagen. Het spoor was 34 cm diep. De kuil is noord-zuid georiënteerd en heeft geen vondsten opgeleverd. De overeenkomst in vorm, afmetingen en kleuring van het spoor zouden er een aanwijzing voor kunnen zijn dat het hier ook om een graf uit de klokbekeerperiode gaat. Daarin zouden dan geen grafgiften zijn bijgezet, wat echter wel vaker voorkomt. Te bewijzen valt dit echter niet. Ten westen van deze kuil tenslotte is een bijna 6 m lange rij van drie tot vier paalsporen gevonden. Gehoopt werd dat dit onderdeel uitmaakte van een structuur rond het graf. In de uitbreiding naar de oostzijde konden echter geen tegenhangers gevonden worden. Opnieuw is het vanwege de ligging en oriëntatie van deze sporen goed mogelijk dat zij gerelateerd kunnen worden aan het klokbekeergraf, maar gezien de aanwezigheid van een palencluster op niet al te grote afstand naar het westen is dit niet met zekerheid te zeggen.

We kunnen weinig zeggen over de inpassing van het graf in het cultuurlandschap. Er bestaat een mogelijkheid dat de hierboven behandelde structuren ermee gerelateerd waren. Geen van deze structuren is echter met volledige zekerheid tot een grafveld te rekenen. Een probleem is eveneens dat het klokbekeergraf zich binnen 5 m van de oostrand van het wegtracé bevond. Dit betekent dat er geen enkel inzicht bestaat in hoeverre we slechts met de westrand van een cluster graven of grafheuvels uit de klokbekeerperiode te maken hebben. Het blijkt immers dat in Zuid-Nederland vrijwel alle vlakgraven uit de klokbekeerperiode in kleine clusters voorkomen (van der Beek, 2004: 160-161 en 166-167; van Enckevort & Thijssen, 2002: 16). Ook de vraag of

het graf zich in de nabijheid van een nederzetting bevond of juist op een speciale locatie voor de doden valt niet te beantwoorden. Tijdens de opgravingen werden slechts 21 stuks vuursteen gevonden. Daarvan zijn er slechts 7 antropogeen bewerkt. Het gaat om klingen en afslagen. Verder is één bijfragment van natuursteen gevonden. Al deze artefacten zijn uit Romeinse en Middeleeuwse sporen afkomstig en kunnen dus niet gebruikt worden om uitspraken over het landschapsgebruik in het neolithicum te doen.

Interessant is dat slechts 15 m naar het noorden in een kuil de rand van een omgekeerde pot uit de Midden-Bronstijd is aangetroffen. Dit soort omgekeerde potten kunnen aan graven verbonden zijn, wat zou duiden op een losse spreiding van graven uit het Laat-Neolithicum tot de Midden-Bronstijd, die wellicht verder naar het oosten doorzet. Uit recent onderzoek in Boekel (Arts & De Jong, 2004) en Rhenen (van Hoof, Meurkens & Jongste, in voorb.) is echter gebleken dat dergelijke (vrijwel) complete potten ook op nederzittingslocaties voor kunnen komen. Rond het klokbekergraf blijven derhalve vele vragen open die alleen door verder onderzoek in de zone ten oosten van de opgraving kunnen worden opgelost.

Bibliografie

ARTS N. & DE JONG T., 2004. De Boekelse joekels. Bijzondere vondsten uit de Midden-Bronstijd en de Vroege IJzertijd. *Nieuwsbrief archeologie Kempen- en Peelland*, 28: 1-5.

FOKKENS H. & JANSEN R., 2004. *Het vorstengraf van Oss: een archeologische speurtocht naar een prehistorisch grafveld*. Utrecht.

JANSEN R. (red.), 2005. *Archeologisch onderzoek Nistelrode-Menzelsch Veld / Zwarte Molen: bewoning van laat-neolithicum tot en met volle middeleeuwen (Archol-rapport 48)*. Leiden.

LOUWE KOOIJMANS L. P., 1973. Een grafheuvelgroep uit het laat-neolithicum en de bronstijd in het terrein van de Romeinse castra te Nijmegen. In: van Es W. A. et al. (red.), *Archeologie en historie. Opgedragen aan H. Brunsting bij zijn zeventigste verjaardag*. Bussum: 87-125.

OUDE RENGERINK J. A. M., 1997. *Rijksweg A50 Eindhoven-Oss. Aanvullend Archeologische Inventarisatie (AAI-1: Fase A en B), RAAP-rapport 283*. Amsterdam.

VAN DER BEEK Z., 2004. An ancestral way of burial: Late Neolithic graves in the southern Netherlands. In: Besse M. & Desideri J. (red.), *Graves and funerary rituals during the Late Neolithic and the Early Bronze Age in Europe (2700 – 2000 BC) (BAR int. series 1284)*. Oxford: 157-194.

VAN ENCKEVORT H. & THIJSEN J., 2002. *Cuijk: een regionaal centrum in de Romeinse tijd*. Utrecht.

VAN GIFFEN A. E., 1949. Een vierperioden-tumulus met primaire klokbekerheuvel bij Schaaik, gem. Oss, N.Br. *Brabants Heem*, 1: 71-74.

VERWERS G. J., 1972. *Das Kamps Veld in Haps in Neolithikum, Bronzezeit und Eisenzeit (Analecta praehistorica Leidensia, 5)*. Leiden.

Leon van Hoof
Archol BV
Postbus 9515
NL - 2300RA Leiden
l.vanhoof@archol.nl
leonvanhoof@yahoo.com